फुले आंबेडकरवादी साहित्य आणि समकालीन वास्तव

डॉ. विनायक पवार
मु.पो. गोंदा ता. किनवट
जि. नांदेड- ९७६७४६०१३४

नकारात्मक आहे असा आरोप पचवुनही फुले आंबेड रावादी साहित्याने आपले वे ाळेप ा ठळ ेले आहे. हे वे ाळेप ा अने ोरे असलेलं आहे. मानवमुक्तीच्या मेळयात या साहित्य सं ल्पनेने दिलेले यो ादान अत्यंत मौल्यवान ठरले आहे. साहित्य प्रवाह असे संबोधन आप ा वापरतो तेव्हा त्यातील प्रवाह या शब्दाला त्या सं ल्पनेने ओळ ाने ारजेचे ठरते. **प्रवाह** हा शब्दच मुळात स्वच्छ, वाहतं आा ि चवदार असे अर्थ ध्वनीत रतो. आज फुले - आंबेड रवादी साहित्य प्रवाहाने उपरोक्त ध्वनीत अर्थाचे भान ठेवले आहे ाय ? हे पाह ो यासाठीचा हा प्रपंच . मात्र आधी फुले - आंबडे रवादी साहित्य प्रवाह ही सं ल्पना समजुन घे ोही आवश्य आहे. फुले - आंबेड र

Permission to make digital or hard copies of all or part of this work for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that copies bear this notice and the full citation on the first page. To copy otherwise, or republish, to post on servers or to redistribute to lists, requires prior specific permission and/or a fee.

© Copyright 2015 Research Publications, Chikhli, India

या दोन महापुरुषांनी ईश्वर ही सं ल्पना आा ि पर्यायाने या सं ल्पनेशी मेळ ाा ारी ईश्वराची सर्वच प्रचलित रुपे त्याज्य ठरविली . त्यामुळे ज ातल्या देव मान ाऱ्या सर्वच प्रचलित धर्माहुन ते अल ा पडले. त्याचबरोबर पुनर्जन्म, पूर्वजन्म आा ि र्मवाद यांना जोड ारा सांधा असलेल्या आा ि मा ासाला ातानु ाति तेच्या च ात ायमचे अड वुन ठेव ाऱ्या **आत्मा** या सं ल्पनेलाही त्यांनी डच्चू दिलेला आहे. “याबाबतीत डॉ.आंबडे रांप्रमा ेच ंतीबा फुले यांची भूमि ाही अत्यंत स्पष्ट आहे.”[1] म्ह ुनच आत्मा आा ि परमात्मा या दोन अलौ ि ल्पनांना ठाम न ार दे ारा फुले आंबडे रांचा ंति ार विचार हा पू ा ातः इहवादी असुन तो आजच्या लो शाही जीवन धार ोशी अतिशय सुसं ात आहे.

या प्रवाहातील निर्भिडता ही प्रमा ा ठरुन ोली आहे. ार ा आरंभीच्या साहित्यातील फुले आंबडे रवादी साहित्यि ांनी जो ाोभ मांडला तो व्यवस्थेच्या ानठळया बसव ाारा नसुन ानाचे पडदे उघड ाारा ठरला. या पहिल्या ले ा ांच्या पीढीला वारसही तेवढेच शक्तिशाली लाभले मात्र भरल्या पोटाने रड ो आा ा उपाशी पोटाने हस ो सार ोच असते. येथे तेच झाले हळुहळू अभावाचा प्रभाव ओसरला आा ा ले ा ाीची ाती मंदावली. येथे संहारी रा ा अपो ात नसुन नवीन मूल्य स्थापनेसाठीचा संघर्ष अपो ात आहे. आज लिहिली जा ाारी था, ादंबरी, नाट े, ाव्य, इ.मध्ये शेंड ो हत्या ांड, भोतमां ो हत्या ांड ि वा जालना जिल्हयातील सध्या ाायरान जमिनीसाठी चा ताजा संघर्ष असेल. या सार या फुले - आंबेड रवादी साहित्यातील ाा झालेल्या वास्तवाचा विसर पड ो या प्रवाहासाठी आरो यदायी ठर ाार नाही.

भारतीय ुटूंब व्यवस्था अत्यंत प्राचीन आहे. तित ाच प्राचीन आहे भारतीय स्त्री दास्याचा प्रश्न. मा ासाला नाय बनव ाारी, मान ाारी ही विचारधारा स्त्री दास्याच्या बाबतीत आतापर्यंत फार ांभीर राहिलेली न दिस ो हेच मोठे आश्चर्य ार आहे. ार ा मनोस्मृती जाळताना बाबासाहेबांना व ा वर्चस्वाचा विरोध रावयाचा होता. तव्दतच स्त्रियांच्या बाबत मनुस्मृतीतील विधानांचाही विरोध रावयाचा होता. आज परिवर्तनवादाच्या लढयातील स्त्रिया राज ार ाात वे ााने सरसावल्या आहेत. मात्र त्या फक्त सहयाजीराव असुन पती ि वा मुलांच्या हातचे बाहुले ब ाुन ज ातांनाचे वास्तवही तेवढेच भय ार आहे.

ि ती म्ह ाुन तत्त्वांशी

बांधुन घ्यावं स्वतःला

ॲडजेस्टमेंट म्ह ाुन

ि ती ठि ा ाी

मोडत जावं स्वतःला

असे जेव्हा संध्या रं ाारी लिहितात. तेव्हा यातील वेदन हे दलितत्वाचे नसुन स्त्रित्वाचे असते हेच फुले - आंबेड रवादी साहित्याला नजरे आड रुन चाल ाार नाही. मा ाील दोन-तीन दश े भारतीय समाजात स्त्रिभ्रु ा हत्या राजरोसप ो घडतांना दिसतात. ही न ारात्म मानसि ता सर्वच समाजांप्रमा ो फुले- आंबडे रवादी समाजात ही आढळते. मात्र अद्याप या प्रवाहातील धुरी ाांनी या विषया डे आपले ल ा ा न वळव ो चिंताजन आहे. या विषया डे हो ाारे दुर्ल ा म्ह ाजे ए तर स्त्रिदास्य या ले ा ांना समर्थनीय

वाटते िंवा परंपरा ात पुरुषीप ाचा अहंभाव त्यांनी जपला आहे असे समज यास वाव आहे. जसे चळवळ अर्धवट समजुन घे ो धोक्याचे तसे चळवळ अर्धवट अं ी ारने दे ील धोक्याचेच आहे. अन्यथा "प्रत्ये भारतीय स्त्री आ ि प्रत्ये भारतीय दडपलेला मनुष्य म ा तो ुठल्याही जाती जमातीचा असो तो न ार हे जीवनमूल्य मानतो. ार ा भारतीय समाज संस्ृती म्ह ुन भारतीय मन हे सर्व ष विषमतेचा पुरस ार रीत असतं. म्ह ून विषमतेचे विरोध स्त्रीशुद्र, अतिशुद्र भारतीय विचाराला ना ार ारच."[२] या बाबुराव बा ुलांच्या अमूल्य, अतुल्य वांड्:मयीन, वैचारी जाहिरनाम्याचे ाय ? असा प्रश्न उभा राहतो. समतेचा लढा हा जाती अंताचा लढा राहिला आहे. त्यासाठी फुले - शाहू- आंबेड र लढले, झटले. शिवाय या साहित्य प्रवाहातील ले ां नी दे ील जातीअंतांचा लढा ातीमान र यात यो ादान दिलेलं आहे. जाती अंताच्या लढयाने पन्नाशी ाठुनही फार ाही आपल्या हाती ला ालेले नाही. ज्या बदलाच्या प्रति ेत धर्मांतरीत बौध्द समाज अधि होता. त्यांच्या मानसि तेचा आढावा घेतला ेला नाही. डॉ.माधव बसवंते यांच्या मते "आंदवन, ोंडवन, सोमस, लाडवन या प्रमु ा उपजातींसह ए ु ा ५६ उपजाती बौध्दांमध्ये सध्या आढळतात. "[३] पुर्वाश्रमीच्या हिंदु महारांनी बौध्द धर्म स्वी ारला मात्र जाती उपजाती व्यवस्था सोडली नाही. उपरोक्त उपजातीमध्ये बेटी व्यवहार दे ील होत नाही. या वास्तवाचे ाय ? आंतरजातीय, आंतरधर्मीय विवाहांनी ाही प्रमा ात समानता साधलीही आहे. मात्र फक्त परधर्मीय, परजातीय मुल ी जातीत आ ुनच समता साधते ाय ? तर परधर्मात परजातीत मुल ी दे ेही समाज मान्य व्हावे ला ाते. फक्त बाहय जात धर्मातील मुल ी ल न रुन आन यात तर तीच सनातन परंपरा ांत दांभि मनोवृत्ती लपलेली असते. शिवाय परधर्मीय मुल ी ल न रुन आ ाल्या नंतर तिच्या पासून झालेल्या अपत्यांना मुलाचीच जात ालावली जाती ? यावरही चिंतन ारजेचे आहे. समाजाच्या प्रत्ये स्तरातील भांडवलदारी संपव ो हे म. फुल्यांचे स्वप्न होते. फुल्याना ुरु मान ारे डॉ. बाबसाहेब म्ह ातात " ो ी ॉंग्रेसमध्ये उष्टे ा यासाठी ेले तर ो ी हिंदू महासभेत ेले. ो ी ोठेही जावोत प ा आम्ही ज्योतिबांच्या मा ार्ने जाऊ. जोडीला ार्ल मार्क्स घेऊ िंवा दुसरे ाही घेऊ प ा ज्योतिबांचा मा र् सोड ार नाही."[४] आज

समाजांत ात उभी राहिलेली भांडवलदारी आप ा ा विसरतो. ाावातीलच उच्चपदावर पोहोचलेला अधि ारी आपल्या ाावबंधूंचे, जातबंधूचे जेव्हा शोष ा रतो तेव्हा त्या शेष ाासाठी वे ाळा शब्द आप ा शोध ाार आहोत ाय ? याचा विचार फुले आंबेड री साहित्याने ेला पाहिजे. अन्यथा व ावादाविरोधात लढ ाारी ही चळवळ व ावादाला पोष ठरु ला ाेल. नव्हे झु ला ाली आहे ाी ाय असा प्रश्न उभा होतो. ार ा बहुराष्ट्रीय ंपन्या या आज आपल्या बेडया हातात घेऊन फिरत आहेत. बलुतेदारी संपली नसून स्वरुप बदलेले आहे. ार ा चांभाराचा मुल ााच शहरात येऊन बुटाचे दु ान टा तो. न्हाव्याचा मुल ााच शहरात सलून टा तो. आप ा ज्या ुलाम ाीरीच्या विरोधात लढत होतो. त्यातील ुलाम तर आप ाच आहोत शोष मात्र बदलेले आहेत.

आज ु या ाावचा पाटील-सरपंच ए ााद्याला पायाने तुडवित नाही तर ंपनीतील बॉस तुडवतो. ए ााद्याची बाय ो दे ा ाी असेल तर ु ाी देशमु ा नजर टा ाेत नाही तर बांध ामवरील मुनीम ईशारा रतो.

आज नवे व ा निर्मा ा झाले आहेत आ ा व ाापे ाा व ाच अधि जाच ठरु ला ाले आहेत. या डे फुले आंबेड री साहित्याने डोळसप ाे पाहायला हवे. आज ारीबाला ाळक्या घरात छतावर डिश लाव याची अपरीहार्यता ा निर्मा ा झाली ? आठ दिवसात ५० रुपये मोंबाईल मध्ये घालावेच ला ातात. अशी अ ाति परिस्थिती निर्मा ा हो यास नवी व्यवस्था ार ाीभूत आहे. या व्यवस्थेचा जाच आज तेवढा वाटत नसला तरी भयं र आहे. आज सामान्य मा ासाला दा ावतील ते पाह ाे आ ा वि तील ते घे ाे अनिवार्य ा झाले ? याचे चित्र ा ये ाे ारजेचे आहे.

आज फुले-आंबेड रवादी लघूनियत, अनियत ाली ंची चळवळ ातीहिन झालेली आहे. या चळवळीने दे ाल दलित साहित्याला बळ दिलेले आहे. आजचे फुले-आंबेड रवादी साहित्य प्र ार विद्रोह, न ारापे ाा समन्वयाला, समरसतेला अधि महत्व देऊ ला ाले आहे. हे ए ापरीने ाळोघाचा स ारात्म परि ााम असून प्रोढप ााचे ल ा ा आहे. तर दुस-या बाजूने लो शाही राष्ट्राच्या हिताचे आहे. ए तिसरी बाजू आहे. ती अशी. समन्वय असावा मात्र फुले-आंबेड री साहित्याचा पींड आ ा वर्तमान स्थीती

यातील विसं ाती वाढत जा ो हे फार यो य हो ाार नाही.

संदर्भ :

१. फड ` य.दि., फुले ज्योतीराव, महात्मा फुले समग्र वाड्.मय, आवृत्ती पाचवी- १९९१ पृष्ठ ४४१.

२. डॉ. ुल ाी ाो.म., दलित साहित्य प्रवाह आा ा प्रति ीया, प्रतिमा प्र ाशन, पु ो- प्र.आ. १९८६ पृ. २७

३. डॉ. बसवंते माधव, मातं ा समाज इतिहास आा ा वास्तव, इसाप प्र ाशन, नांदेड प्र.आ. २०१० पृ-७९.

४. डॉ. आंबेड र बाबासाहेब, सत्यशोध एल ाार, ऑ.नो. २०१२ पृ-७९. (उद्धृत)

****